

UNIVERZITET U NIŠU
EKONOMSKI FAKULTET
Časopis „EKONOMSKE TEME”
Godina izlaženja 50, br. 4, 2012, str. 451-464
Adresa: Trg kralja Aleksandra Ujedinitelja 11, 18000 Niš
Tel: +381 18 528 624 Fax: +381 18 4523 268

PUT U INSTITUCIONALNI NIHILIZAM – SLUČAJ DRŽAVA JUGOISTOČNE EVROPE

Veselin Drašković*

Mimo Drašković*

Rezime: U periodu postsocijalističke tranzicije djelovao je čitav sistem kočionih institucionalnih faktora, koji su usloveli stvaranje konglomeratne nesistemnosti. Navedeno dejstvo je bilo sinergističko, destruktivno i antirazvojno. Dvije decenije trajanja, dubina i intenzitet krize, sa svim prapatnim događajima, nijesu bile dovoljno upozorenje nosiocima (vulgarizovane neoliberalne) ekonomske politike u postsocijalističkim državama Jugoistočne Evrope da nešto nije u redu i da antirazvojni model konačno treba mijenjati. Većinu balkanskih država karakterišu postsocijalistički tranzicijski privredni sistemi s dubokim problemima, deformacijama i disproporcijama, koje je generisanje globalne krize još više produbilo i usložnilo. U članku se analiziraju odstupanja institucionalnih promjena od proklamovanog smjera reformi i posebno institucionalne devijacije, koje su destruktivno uticale na privredu i društvo. U njemu se istražuje i objašnjava preobražaj institucionalnog vakuuma u kvaziinstitucionalni monizam, koji je izrastao u fenomen institucionalnog nihilizma, zahvaljujući dosljednoj primjeni interesno orijentisanih neoliberalnih rješenja. U radu se dokazuje da monističke pseudotržišne reforme u periodu postsocijalističke tranzicije nijesu uspjele da supstituišu ogroman institucionalni vakuum, i da su čak dovele do njegovog širenja i pretvaranja u kvaziinstitucionalizaciju, metainstitucionalizaciju i institucionalni nihilizam. U radu se pokušava dokazati pogubnost dosadašnje dezinvesticione i antiinstitucionalne ekonomske politike postsocijalističkih balkanskih država i poželjnost primjene antikrizne ekonomske politike zasnovane na realnim inovaciono-institucionalnim elementima. Polazi se od hipoteze da je institucionalni nihilizam glavni uzrok neuspješne postsocijalističke tranzicije i antirazvojne vulgarizovane neoliberalne ekonomske politike.

Ključne reči: ekonomske institucije, institucionalni monizam, neoliberalizam, tranzicijske privrede.

---

* Univerzitet Crne Gore, Fakultet za pomorstvo Kotor
veso-mimo@t-com.me, rookie@t-com.me
UDK 330.342(4-12), pregledni rad
Primljeno: 23.03.2012. Prihvaćeno: 03.09.2012.

1. Uvod

Neuspjeh tranzicije u postsocijalističkim državama Jugoistočne Evrope je rezultat primjene neoliberalne „reformske“ politike s dvostrukim standardima. Pod retoričkom neoliberalnom maskom tržišta, konkurencije, preduzetništva, privatne svojine i sloboda, politika i strategija „reformatora“ bila je usmjerena prema netržišnim procesima, motivisana isključivo pojedinačnim interesima, umjesto propagiranih društvenih i ekonomskih rezultata. Društvene i humane vrijednosti su degradirane. Sve ili gotovo sve je izmaklo kontroli. Društveni i ekonomski rezultati su bili katastrofalni. Fokusiranje na proces i zanemarivanje rezultata je moguće samo u uslovima institucionalne nerazvijenosti.

U ovom radu se pravi distinkcija između institucionalnog vakuuma, koji je karakterisao početni period tranzicije, i uhodanog institucionalnog nihilizma, koji je rezultat dugoročne primjene „*patologije neoliberalnoga modela*“, o kojoj govori M. Mesarić (2011, 12). On je doveo do stvaranja društveno neodgovornog i nemoralnog mutantnog privrednog i društvenog poretka, navodne „*varijante kapitalizma*“, ali „*bez ljudskog lica*“, koja je u potpunoj suprotnosti s modelima koje predlažu S. Young (2003), P. Aburdene (2005) i drugi autori. Stvoren je rekombinovani poredak, u kojem ekonomska politika liči na marionetu pojedinih partija i osoba, kojima, kako izgleda, jedino služi za očuvanje moći i uvećanje imovine. Pošto su potpuno zakazala institucionalna rješenja, odgovornost snose kreatori vladine politike (ekonomske i druge).

Bez obzira na raznovrsnost savremenih teorijskih pristupa i učestalo razmatranje institucionalnih problema ekonomskog rasta i razvoja, pitanja konkretnih sadržaja, dinamike i usavršavanja ekonomskih institucija, a posebno njihove funkcionalne primjene u tranzicijskim privredama do danas nemaju duboku i kompleksnu zasnovanost, niti zadovoljavajuće analitičke i praktične odgovore. Sve se uglavnom svodi na deskriptivni naučni pristup. To je na određeni način uslovalo polaznu hipotezu iz koje su formulisani predmet i cilj istraživanja ovog rada. Oni se sastoji u pokušaju identifikacije stvarnih i konkretnih uzroka reprodukcija institucionalnog vakuuma u tranzicijskim privredama Jugoistočne Evrope.

U radu se pokušava objasniti:

- a) suština zapostavljanja realne institucionalizacije u postsocijalističkim državama Jugoistočne Evrope, preko identifikovanja modela kvaziinstitucionalizacije, metainstitucionalizacije i kratke analize njihovih uzroka i
- b) paradoksalnost ustaljenog fenomena da su institucije kao pravila i ograničenja postali paravan za njihovo neograničeno zaobilazanje.

Odgovorni za ekonomski razvoj nijesu mu mnogo doprinijeli. Naprotiv, nomenklature vlasti su povećale stepen dominacije politike nad ekonomijom, praćen demokratskom retorikom. Na taj način je lobistički stvarana „jatačka

ekonomija”, s novim ekonomskim elitama, kontrolisanim od političkih elita log-rollingom i drugim metodama. Te kvazielite, podržane od apologetskih kvaziintelektualnih elita učvrstile su svoju vlast i predstavljaju osnovnu prepreku institucionalnim i drugim promjenama.

Umjesto realne institucionalizacije sprovedeno je nasilje nad njom, pod parolom širenja individualnih sloboda. Zaboravilo se na činjenicu da kada sloboda nema moralna, zakonska, ekološka i druga društvena ograničenja, pohlepa postaje pokretački nagon pojedinaca za bogaćenjem po svaku cijenu. Ekonomsko ponašanje u praksi je daleko od regularnih normi i pravila, jer ga kontrolišu subjektivni regulatori. Izopačeni i redukovani individualizam je nametnut kao društvena i civilizacijska norma (Drašković, Drašković 2009a, 22-25).

Interesni motivi kvazielita dominirali su nad racionalnim ekonomskim i društvenim izborima. Paradoksalno je da je redukcija ekonomske teorije i prakse postala osnovno metodološko oruđe za suzbijanje institucionalizacije, posebno u dijelu institucionalne konkurencije. Došlo je do pretjeranog siromašenja većine naroda i enormnog bogaćenja manjine, uništavanje srednjeg sloja, koncentrisanja političke i ekonomske moći i nastavka autoritarne tradicije. Nesumnjiva je interesna i druga povezanost političkog leadershipa i novokomponovanih „biznismena“.

Posljedice su nesagledive. Poremećen je sistem društvenih vrijednosti. Forsira se partijska pripadnost, autoritet, podobnost i vjerovanje umjesto struke, kreativnosti, znanja i nauke. Caruje negativna selekcija kadrova, kriminalizacija privrede, korupcija i lepeza sociopatoloških pojava. Retorika o promjenama je supstituisala realne promjene – civilizacijske, institucionalne i druge. Tone se u apatiju, sve niži životni standard i sve veću nesigurnost. Stvoren je začarani kočioni krug.

U navedenim uslovima se ne može kreirati ni realizovati konzistentna razvojna strategija i uspješna ekonomska politika. Sve koncepcijske razrade blokiraju se i modifikuju političkim odlukama i izborima, koje su motivisane interesima kreatora „reformi“. Borba s ekonomskim i ideološkim mitovima i stereotipima se neuspješno nastavlja. Potreba realne institucionalizacije i institucionalne komplementarnosti se zanemaruje, kao i razvoj nauke, obrazovanja, javnih interesa, efikasnih vlasnika kao masovnog fenomena i efikasnog privređivanja. Odlaze se održivi razvoj, stvaranje konkurenstskih sposobnosti i kompetencija i dr.

Apofatičnost (grč. *Apofazis* – „negativan“) tranzicijskih privreda se u literaturi povezuje uglavnom s „neefikasnim institutima“, „neracionalnim ponašanjem individua“, „nenormalnim bankarskim sistemom“, „nedovoljnom tržišnom disciplinom“ i sl. Uzroci se najčešće traže u nekim uopštenim akademskim konstatacijama i karakteristikama, bez fenomenološkog zalaženja u stvarne korijene problema, iako su oni vidljivi golim okom i medijski prilično

razobličeni. Akademska sfera svojim ćutanjem i nećinjenjem (ćast rijetkim izuzecima) istupa kao duhovni saućesnik svih negativnosti o kojima je rijeć. Ali, zato su glasni apoligetićari, koji svojim dogmatskim tumaćenjima opravdavaju sve i svašta.

2. Eksperiment socijalistićkog institucionalnog monizma

Eksperiment institucionalnog monizma u socijalistićkim drćzavama je poćeo u socijalizmu, negdje prije (1917, Rusija), a negdje kasnije (1945, Jugoslavija). Karakterisali su ga (Drašković 1994):

- otvorena represivnost sistema vlasti, dominacija birokratskog etatizma i upravljanja (command economy), sa planskom naturalizacijom robno-novćanih odnosa i nerazvijenim i neorganizovanim trćište,
- neefikasnost privrećivanja uzrokovana destimulativnoću sistema, paternalizmom, nezainteresovanoću zaposlenih, fiktivnom zaposlenoću, uravnolovkom itd.
- ideološko-politićki subjektivizam i dogmatizam, koji je uticao na nezadovoljstvo naroda i brojne sociopatološke pojave,
- ideološko zamagljivanje sućtine ekonomske stvarnosti, u kojima su dominirale monopolske strukture,
- laćni kolektivizam s organizovanom ekonomskom i politićkom prinudom, kao i jednakoću na niskom nivou zadovoljenja potreba,
- zaćarani i kontroverzni krug temeljnih elemenata sistema (drćjavna svojina, monopol drćavnog sektora, totalna planska determinisanost – put u komunizam), i
- brojne negativne posljedice, kao što su cjenovni dispariteti, robni deficiti, privredne disproporcije, špekulativno trćište, inflacija, dvojni kurs rublja, nizak nivo životnog standarda, ekstenzivni privredni rast, privredna stagnacija i kriza, reprodukovanje totalitarizma u svim oblastima ćivota i rada itd.

Sprovoćenje općtih drućstvenih i ekonomskih reformi („perestrojka“) poćelo je 1985. u SSSR, uz zahtjev za „više socijalizma“. Rezultati su bili poraćavajući. Oni su pokazali da je mnogo lakše nešto proklamovati, nego ostvariti. Nije bilo lako srućiti kulu koja se decenijama zidala na direktivama, parolama i laćnim obećanjima, s jedne, i entuzijazmu, progonu i odricanjima, s druge strane.

Poćetkom 90-ih je poćela postsocijalistićka tranzicija u Rusiji, svim bivšim drćzavama SSSR i drugim drćzavama Istoćne i Jugoistoćne Evrope (Drašković 1995). Ona je pretpostavljala radikalne ekonomske i drućstvene reforme, prelaz od autoritarizma ka demokratiji, monizma ka pluralizmu, od socijalizma ka mješovitom drućstvu progresu, od formacijskog ka civilizacijskom razvoju.

Put u institucionalni nihilizam – slučaj država Jugoistočne Evrope

„Bijedni račun socijalizma“ (Shatalin) zamijenjen je novim mutantnim poretkom, koji nije doveo do željenog prosperiteta. Narodi i dalje plaćaju tuđe račune za neuspješne „reformе“, koje su bile interesno usmjerene na uski krug novih „elita“, kriza se zaoštrava i reprodukuje, enormne su polarizacije između osiromašenog naroda i privilegovano obogaćenih rijetkih pojedinaca, nezadovoljstvo je veliko. Uzrok se mora tražiti u zatajivanju, vulgarizaciji i zloupotrebi institucionalnih promjena.

Tabela 1. Rast realnog BDP u periodu 1989-2009 (za selektovane države tranzicije)

<i>Država</i>	<i>Indeks 2009 (1989=100)</i>	<i>Godišnja stopa rasta</i>
Poljska	180	3,0
Republika Češka	137	1,6
Estonija	128	1,2
Mađarska	127	1,2
Slovenija	144	1,8
<i>Centralna Evropa i baltičke države</i>	<i>150</i>	<i>2,0</i>
Bosna i Hercegovina	81	-0,1
Bugarska	109	0,4
Makedonia	100	0
Crna Gora	88	-1,1
Rumunija	118	0,8
Srbija	69	-2,9
<i>Jugoistočna Evropa</i>	<i>107</i>	<i>0,3</i>
Jermenija	131	1,4
Belorusija	156	2,2
Gruzija	58	-3,7
Ukrajina	60	-2,5
Rusija	99	0
<i>Istočna Evropa i Kavkaz</i>	<i>91</i>	<i>-0,5</i>
<i>Sve države tranzicije</i>	<i>131</i>	<i>1,4</i>

Izvor: prilagođeno prema: Domazet 2010, str. 15.

Prelazak na mješovitu institucionalnu ekonomiju u Kini 80-ih i 90-ih godina svjedoči da je gradacijska tranzicija mnogo bezbolnija i efikasnija od „šok terapijske“. Kinezi su u praksi potvrdili svoju mudru izreku da „nije važno kakve je boje mačka, nego da lovi miševe“. Pored toga, relativizovali su tvrdnje mnogih zapadnih ekonomista o nespojivosti tržišta i socijalizma („spontane evolucije i saznanje kontrole“ – F. Hayek).

Ni fijasko tržišta, ni sve deformacije tržišta, ni mnogobrojne ekonomske krize koje se nadovezuju jedna na drugu, ni pogubne posljedice tranzicije nijesu dovoljne da se shvati iluzija i prevara vulgarizovanog institucionalnog tržišnog monizma. Dosljedna primjena čak i onog dijela državnog regulisanja koji se tiče

pravila ponašanja (valjda jednakih za sve?) bila bi dovoljna da eliminiše sve neregularnosti, negativnosti i deformacije koje su obilježile „vladavinu prava“ i „preduzetnički poredak“ neoliberalnih „reformatora“.

Totalno nepovjerenje u institut državnog regulisanja nije ni logično, ni produktivno, a nije ni primjereno rastućim informatičkim, proizvodnim, inovacijskim, finansijskim i civilizacijskim integracijama. Čak da i zanemarimo državne ekonomske funkcije (u dijelu makroekonomske politike), moramo se pitati: zašto je zatajila njena pravna i kontrolna funkcija, koju niko ne osporava? Jasno je da su političke odluke forsirale ekonomske odluke, koje su bile usmjerene na maksimiranje lične koristi privilegovanih pojedinaca.

3. Postsocijalistička kvaziinstitucionalizacija, metainstitucionalizacija i institucionalni vakuum

Postsocijalistička tranzicija je sprovedena kao plišana revolucija i odgovor na socijalističku tiraniju (partije, ciljeva, parola, obećanja). Ali, sprovodila se rekombinacija stare i nove tiranije. Pojavili su se novi i veći problemi, protivrječnosti, kriza, siromaštvo, raslojavanje i nesigurnost. Socijalistički poroci su upakovani u novo, opasnije ruho. Zajednički imenilac socijalističkih i postsocijalističkih ekonomskih i društvenih problema je institucionalni vakuum s dominacijom degenerisanog tržišnog institucionalnog monizma. Proklamovana konkurencija je zamijenjena raznim oblicima monopola.

Privredni razvoj postsocijalističkih država zasnivao se na fonu premanentne protivrječnosti između retorike o pluralističkim institucionalnim promjenama i monističke primjene neoliberalnih recepata makroekonomske politike. Ova druga je bila izuzetno interesno motivisana nezasićenim apetitima državnih nomenklatura, što je predstavljalo glavnu kočnicu institucionalnih promjena, pored izraženog sociopatološkog miljea. Sve je to rezultiralo u dugoročnoj destabilizaciji privrednih sistema, preko dezinvestiranja i preliivanja pozitivnih efekata u potrošnju umjesto u proizvodnju.

Postojao je veliki raskorak između formalno uspostavljenih ekonomskih instituta od strane ekonomske politike i ekonomskog ponašanja u praksi, koje je bilo daleko od regularnih normi. Vulgarizovani individualizam je od pojedinih novokomponovanih „vještih i sposobnih preduzetnika“ („efikasnih vlasnika“) nametnut kao društvena i civilizacijska norma. Takav *redukovani individualizam* (privilegovanih) je brzo postao temelj formalnog *institucionalnog monizma* kao teorijske i ideološke podloge neoliberalne ekonomske politike.

U postsocijalističkom periodu je stvoren sistem alternativnih instituta. Tu spadaju razne sociopatološke pojave, siva ekonomija, istrajavanje u primjeni pogrešnih monističkih recepata neoliberalne „šok terapije“, kompenzovanje strogosti formalnih pravila njihovim neizvršavanjem, korupcija, narušavanje

(podrivanje - attenuation) prava svojine, formiranje raznih stereotipova ponašanja, djelovanje neformalnih normi ponašanja (koje širi institucionalne konflikte) itd.

Dejstvo sistema alternativnih instituta posebno je bilo upečatljivo na mnogobrojnim primjerima grabeške privatizacije, koja ni do danas u većini država nije završena. A kako je brzometno i nepravedno sprovedena, najbolje govori bogaćenje manjine na račun ogromne većine narosnih slojeva. Pri tome je sasvim jasno da su novokomponovani bogataši prihvatizovali samo ono što je narod izgubio. Jer, bogatstvo ne pada s neba, niti bez razloga (rada, znanja, vještina, inovacija, nasljedstva i dr.), niti je došlo iz inostranstva.

Institucionalne promjene u postsocijalističkim državama Jugoistočne Evrope su vremenski, strukturno, kvalitativno, kvantitativno i funkcionalno zaostajale za drugim tranzicijskim promjenama, umjesto da budu njihov oslonac, stimulans i garant. Postojao je veliki raskorak između formalno uspostavljenih „alternativnih“ ekonomskih instituta i ekonomskog ponašanja u praksi, koje je bilo daleko od regularnih normi (Drašković 2010, 9-10).

Nijesu formirani mnogi tržišni instituti, pa čak ni neki njegovi osnovni segmenti, a nijesu se značajnije unaprijedile tržišna infrastruktura i kultura. Integralno tržište je još uvijek misaona imenica. Ukorijenili su se mnogi tržišni supstituti, mutantne i pseudotržišne strukture, „alternativnog“ tipa. Oni samo imitiraju tržišnu infrastrukturu: buvljaci, crno, sivo i kvazitržište (koji su u funkciji preživljavanja većine stanovništva), i monopoli (koji su u funkciji bogaćenja manjine). Konkurencija je redukovana na navedene primitivne tržišne strukture. Sve analize tržišnih odnosa u većini postsocijalnih država pokazuju da su monopoli do kraja iskoristili sve šanse koje su im se ukazale (povlašćeno omogućile).

Ekonomске institute su zamijenili *pseudooblici* (imitacije i improvizacije) kao što su: *metainstitucionalizacija* (stvaranje nadinstituta i totalnih instituta kontrole), *institucionalni monizam* („mesijansko“ nekontrolisano tržište bez paralelnog formiranja komplementarnih instituta) i *kvaziinstitucionalizacija* (paternalizam, monopolizam, lobizam, socijalna patologija, siva ekonomija, rentno orijentisano ponašanja, naturalizacija, ulična konverzija valuta, dominacija politike nad ekonomijom, grabeška privatizacija („prihvatizacija“), privilegovani „novokomponovani preduzetnici“ kao navodni „efikasni vlasnici“ itd.). Dejstvo navedenih kočionih faktora u periodu postsocijalističke tranzicije bilo je sinergističko i destruktivno.

4. Tranzicijski institucionalni nihilizam

Dijalektika privrednog razvoja je verifikovala neophodnost resursno-alokacione, organizacione, inovacione, motivacione, institucionalne i informacione kombinacije, kao i pluralističkog djelovanja svih ekonomskih, političkih i drugih instituta. Nije problem kada ekonomisti griješe, nego kada (ako) interesno griješe,

posebno ako interesne ambicije mogu aktivno uticati na aktuelnu ekonomsku politiku, uz prateće „oportunističko neznanje” (Myrdal). To vodi promociji i realizaciji sopstvenog izbora, kojim se maksimizuje sopstvena korisnost na račun tuđe (čime se redukuju tuđi izbori - Drašković 2008a, 5). Nealternativna *interesna jednostranost* je ispoljena u djelovanu mnogih ekonomskih politika balkanskog regiona, a karakterisala je paradoksalna dominacija sociopatološkog kočionog sistema antirazvojnih, privilegovanih i monopolskih interesa, u kojoj je institut porijekla imovine bio *persona non grata*.

Institucionalni nihilizam definišemo kao:

- krizno stanje nastalo poslije dugoročnog antiinstitucionalnog djelovanja,
- dugoročna svjesna blokada realnih institucionalnih promjena,
- forsiranje kvaziinstitucionalnih i metainstitucionalnih promjena,
- dugoročno djelovanje vulgarizovanog neoliberalnog institucionalnog monizma i
- dugoročno reprodukovanje institucionalnog vakuuma.

Pogrešne postsocijalističke ekonomske politike doprinijele su formiranju specifičnog kočionog i kriznog tranzicijskog modela „23d“, kojeg čine:

- *deformacije* (ekonomske stvarnosti, preduzetništva, vrijednosnih kriterijuma, konkurencije, tržišnih principa),
- *deficiti* (vladavine prava, razvijene demokratije, institucionalnog ambijenta i institucionalnih promjena),
- *deregulacija* (prekomjerna, neselektivna, interesno motivisana),
- *degeneracija* (institucionalnog okruženja, tržišnih struktura i zdrave konkurencije),
- *dizinvestiranje* (merkantilistička i interesna orijentacija u prodaji ključnih privrednih objekata),
- *destruktivnost* (vulgarizovane neoliberalne ekonomske politike, nomenklatura vlasti),
- *diferencijacija* (socijalna, između bogatih i siromašnih, povlašćenih „novih elita” i većine naroda),
- *devijacije* (tranzicije, institucionalizacije, motivacije, bogaćenje po svaku cijenu, civilizacionih standarda, društvenih i ekonomskih sloboda, individualnog izbora)
- *disproporcije* (društvene, ekonomske, socijalne, razvojne, između proklamovanih obećanja i ostvarenih rezultata),
- *dominacija* (politike nad ekonomijom, vulgarizovanog institucionalnog monizma nad institucionalnim pluralizmom, privilegovanog individualizma nad individualizmom kao masovnim fenomenom, monopola, socijalne patologije, totalitarizma),
- *diskriminacija* (stvarnih ekonomskih sloboda, srednje klase, znanja),

Put u institucionalni nihilizam – slučaj država Jugoistočne Evrope

---

- *diktati* (novih „elita“, interesnih partijskih koalicija i partija na vlasti, institucionalnih imitacija i improvizacija),
- *determinisanost* (filozofije vođa, lažnih reformatora i mesijanaca),
- *demagogija* (vulgarizovanih neoliberalnih ekonomskih „ideja“ i retoričkih alibi-liberala, navodnih „reformista“, koji su mnogo profitirali na svojoj retorici i sofističkoj zamjeni teza u smislu masovnog individualizma – individualizmom povlašćenih pojedinaca),
- *dualnost* (između retorike i prakse, individualizma i masovnosti, bogatstva manjine i siromaštva većine, demokratije i partikratije, enjoyment and survival, protekcionizma nad sopstvenim narodom i lažnog neoliberalizma),
- *dihotomija* (između ekonomskih institucija državnog regulisanja i tržišnog regulisanja),
- *dogmatizam* (vulgarizovanih neoliberalnih recepata),
- *dezorijentacija* (ekonomskih subjekata, naroda),
- *deorganizacija* (svih socijalnih podistema i nedostajuće institucionalne kontrole)
- *destabilizacija* (privrede i društva, u kojima se reprodukuje kriza),
- *degradacija* (privrede, društva, moralnih vrijednosti, ekonomskih sloboda, privatne inicijative, preduzetništva i konkurencije),
- *denacionalizacija* (grabeški obavljena, s neobjašnjivim prethodnim pretvaranjem društvene svojine u državnu) i
- *demotivacija* (naroda, većine ekonomskih sbjekata).

Navedeni uslovni model karakteriše funkcionisanje „grabeške države“, koja je supstituisala „državu razvoja“, erodirala socijalističke institute i stvorila institucionalni vakuum. To je omogućilo prvobitnu grabešku masovnu privatizaciju (prihvataciju) i kasniju „privatizaciju dobiti i nacionalizaciju gubitaka“ (Maj 2008, 7).

Tabela 1 : Od socijalističkog institucionalnog monizma, preko postsocijalističkog institucionalnog vakuuma do institucionalnog nihilizma

komandna ekonomija, sveobuhvatno planiranje, naturalizacija robno-novčanih odnosa, nerazvijeno i neorganizovano tržište, ideološki i politički subjektivizam i dogmatizam, direktivno upravljanje, parole i lažna obećanja	←	<i>Socijalistički eksperiment institucionalnog monizma</i>	→	paternalizam, nedostatak zainteresovanosti zaposlenih (uravnilovka), fiktivna zaposlenost, lažni kolektivizam, organizovana ekonomska i politička prisila, reprodukcija totalitarizma u svim područjima života i rada, entuzijazam masa, progoni, žrtvovanje itd.
↓				
usmjerena na uske interese novih „elita“, iluzija i obmana institucionalnog tržišnog monizma, potpuno nepovjerenje u ustanove državne regulacije, privatizacija dobiti i nacionalizacija gubitaka	←	<i>Postsocijalistička tranzicija</i>	→	kriza je intenzivirana i reprodukovana, ogromna polarizacija između siromašnog naroda i obogaćenih rijetkih privilegovanih pojedinaca, urušavanje socijalističkih institucija i stvaranje institucionalnog vakuuma
↓				
nastavak autoritarne tradicije, dominacija vulgarizovanog tržišnog institucionalnog monizma, ostvarenje nezakonitog i netržišnog profita, institucionalizacija privilegija, rekombinacija starih i novih oblika tiranije (partija, ciljeva, slogana, obećanja), grabeška privatizacija, teološka zamjena ciljeva privrednog razvoja i rasta pomoću priča o liberalizaciji, pravednoj privatizaciji, demokratizaciji, realnoj institucionalizaciji i stabilizaciji	←	<i>Mutantni poredak</i>	→	ekonomska politika kao marioneta pojedinih političkih stranaka i pojedinaca, sistem "alternativnih instituta" (razne sociopatološke kreacije i siva ekono-mija, nastavak primjene pogrešnih i vulgarizovanih monističkih rece-pata neoliberalne „šok terapije“, kompenzovanje strogost formalnih pravila njihovim neizvršavanjem, korupcija, gušenja prava svojine, stvaranje različitih stereotipova ponašanja)
↓				
Kvaziinstitucionalizacija: buvljaci, crno i sivo tržište, monopoli i pseudo-tržišne strukture, nepotizam, log-rolling, lobiranje, rentno orijentisano ponašanje	←	<i>Institucionalni vakuum</i>	→	Metainstitucionalizacija: nadinstituti, instituti totalne kontrole
↓				

Put u institucionalni nihilizam – slučaj država Jugoistočne Evrope

deformacije, disproporcije, destabilizacija, demotivacion, diferencijacija	←	<i>Specifični kočioni tranzicijski model „23 d”</i>	→	deficiti, dizinvestiranje, deregulacija, dogmatizam, diktati
		↓		
dugoročno antiinstitu- cionalno djelovanje, blokada realnih institucionalnih promjena, redukcija masovnog individualizma (od privilegovanog)		INSTITU- CIONALNI NIHILISM		dugoročni efekti vulga- rizovanog neoliberalnog institucionalnog moniz- ma i dugoročna reprodukcija institucionalnog vakuuma, retorika promjena je supsti- tuisala stvarne promjene
↓				
sociopatološki milje, dugoročna destabilizacija privrednog sistema, vulgarizovani individualizam je nametnut kao društvena i civilizacijska norma, grabeška država je zamijenila državu razvoja, dominira paradoksalna potreba da javne ekonomske politike služe privatnim interesima, sistem ključnih društvenih vrijednosti je poremećen				

Izvor: kreacija autora

5. Pitanja za neoliberalne „reformatore“

Najdoslednije pozicije o tržišnoj samodovoljnosti i spontanom „mesijanstvu“ decenijama zauzimaju neoklasičari i kvazineoliberali. Oni su pisali i još pišu da će sve privredne probleme riješiti cijena, konkurencija, privatna svojina, efikasni vlasnici i preduzetništvo.

Koje cijene? Monopolske? Dominira neutržini otkup zemljišta, fabrika, preduzeća, ustanova i drugo po izuzetno niskim cijenama. Kasnije se isto prodaje po stotruko većim cijenama.

Koja konkurencija? Takođe monopolska? Kako se opljačkan i osiromašen narod može takmičiti s bogatim tajkunima? Koja privatna svojina? Grabeški privatizovana?

Koji efikasni vlasnici? Oni privilegovani, netržišno obogaćenji, grabežom državne svojine? Ogroman kapital je pretvoren u „mrtvu“ imovinu, koja se ne pretvara nove investicije, fabrike, poduzeća i nove mogućnosti za zapošljavanje.

Koje preduzetništvo? Povlašćeno? Gdje su tu blagostanje i pravednost koje država treba da obezbijedi, prema shvatanju institucionalista? Posebno, gdje je ta efikasnost tržišta? Gdje je i država kao garant ekonomskih sloboda i realizacije jednakih formalnih pravila privredne igre? Sjetimo se da je dobitnik Nobelove nagrade D. North (1981, 32) napisao prije tri decenije: „dominantan cilj

kapitalističke države je izgradnja takvih institucionalnih struktura, posebno u strukturi vlasništva, pomoću kojih se ostvaruje uvećanje prihoda (socijalno blagostanje – prim. autora) i visok stepen slobode“ (kroz smanjivanje troškova za specifikaciju i zaštite vlasničkih prava – prim. autora). Gdje su te toliko propagirane ekonomske slobode?

Neoliberali što se stalno pozivaju na F. Hayeka, zaboravljaju da je upravo on jasno napisao da je neophodno postupati po pravilima, jer je bez njih tržišna koordinacija teško dostižan proces. Pored ostalog, to dokazuje neoliberalnu proizvoljnost, blef, fiktivnost i neboljševizam (u smislu: jedno pričati, drugo misliti, treće raditi), koji su jednosmjerno usmjereni prema ostvarenju ličnih materijalnih interesa. Sve ekonomske teorije se, na ovaj ili onaj način, pozivaju na pridržavanje određenih pravila, povezujući privrednu koordinaciju s njima. Postsocijalistički neoliberali se pozivaju samo na floskule! I na uspostavljanje pravila totalne kontrole povlašćenih i netržišno obogaćenih „elita“! Na žalost, takav „poredak“ funkcioniše već dvije decenije! U tom poretku je individualizam privilegovanih supstituisao masovni individualizam (svih) – u svim bitnim segmentima društva i privrede: kod ekonomskih sloboda, preduzetništva, privatne svojine i dr. Na taj način je izbor svih redukovan na izbor pojedinih. Da li se pojam slobode izbora može i smije svoditi na slobodu izbora rijetkih, ko god da su oni? To je moguće samo u haosu poremećenih i uništenih vrijednosnih kriterijuma. Poređenje s razvijenim društvima i privredama najbolji je pokazatelj tranzicijskog institucionalnog nihilizma, koji je formiran pod dominantnim uticajem vulgarizovane neoliberalne (nihilističke) ideologije.

6. Zaključak

Postoji jedan zajednički element kojeg će sve postsocijalističke privrede morati prije ili kasnije da primijene. Riječ je o univerzalnom mehanizmu pluralističke institucionalne koordinacije. Mnogi autori s pravom ističu značaj koordinacije kao procesa uzajamnog usaglašavanja ekonomskih institucija tržišnog regulisanja i državnog regulisanja. Na taj način, oni se direktno zalažu za ravnopravnost, međusobnu uslovljenost i uzajamnost dejstava ekonomskih institucija kao sastavnih djelova zajedničkog privrednog mehanizma koordinacije i regulacije. Drugim riječima, pravilno uočavaju imperativnu potrebu djelovanja institucionalnog pluralizma, umjesto retorike (više nego prakse) o institucionalnim monizmima, a posebno umjesto djelovanja vulgarizovanih institucionalnih monizama.

Saznanja ekonomske nauke i ekonomska stvarnost pokazali su da je neophodno potrebno regulisanje tržišta (institucionalizacija tržišta kao ekonomskog instituta) ako se žele izbjeći veliki ekonomski problemi, krize, nezaposlenost, siromašenje i neizvjesnost, odnosno smanjiti posledice stihijnih tržišnih djelovanja. U uslovima izražene nesistemnosti (organizacionog, institucionalnog i normativnog

vakuuma) u postsocijalističkim državama nije bilo moguće formiranje efikasnih ekonomskih instituta. Strukture vlasti su se opredijelile za rekombinovane institute, koji su omogućili uspostavljanje raznih oblika kvaziinstitucionalnih odnosa. Forsiranje institucionalnog monizma (tržišnog, dominantno neoliberalnog tipa) i usko privilegovane motivacije i preduzetničke inicijative rijetkih pojedinaca dovelo je do nesagledivih i dugoročnih kriznih posljedica.

Krizni izazovi mogu, u principu, imati samo jedan efikasan odgovor, koji je isti na globalnom, regionalnom ili lokalnom nivou. Taj odgovor podrazumijeva fokusiranje i koordinaciju razvoja pet **i** faktora (Drašković 2010, 20): instituti, infrastruktura, inovacija, investicije i informacije (uslovno: znanje).

U radu je dokazana polazna hipoteza da je institucionalni nihilizam glavni uzrok neuspješne postsocijalističke tranzicije i antirazvojne vulgarizovane neoliberalne ekonomske politike. Prikazan je put i način na koji se formirao institucionalni nihilizam, od naslijeđenog socijalističkog institucionalnog monizma, preko njegovog rekombinovanja sa postsocijalističkom neoliberalnom vulgarizacijom tržišnog institucionalnog monizma (fundamentalizma) i raznim oblicima kvaziinstitucionalizacije i metainstitucionalizacije, do stvaranja i višedecenijskog reprodukovanja institucionalnog vakuuma, koji se vremenom pretvorio u strogo kontrolisani institucionalni nihilizam.

Literatura

1. Aburdene, P. (2005) *Megatrends 2010: The Rise of Conscious Capitalism*. Charlottesville: Hampton Roads Publishing Company.
2. Domazet, T. (2010) Facing the Future of Economic Policy- Causes of the Crisis from the Political Economy Point of View. *Proceedings of the Scientific Conference Facing the Future of South East Europe:7-70*. Zagreb: Croatian Institute of Finance and Accounting.
3. Drašković, M. (2009) Globalna finansijska kriza i neoliberalna dogma. *Ekonomija/Ekonomist*, 16(1): 127-148.
4. Drašković, V. (1994) *Razvoj sovjetske ekonomske misli*. Beograd: Ekonomika.
5. Drašković, V. (1995) *Tranzicija i mješovita ekonomija*. Beograd: Ekonomika.
6. Drašković, V. (2003) Značaj institucionalizacije i njena ograničenja u periodu postsocijalističke tranzicije. *Ekonomika misao*, 1-2: 143-151.
7. Drašković, V. (2007) Kritika odnosa ekonomske politike i institucionalizacije u Crnoj Gori. *Ekonomija/Economics*, 15(1): 83-99.
8. Drašković, V. (2010) Neoliberalni mitovi globalizacije i pseudo-tržišne tranzicijske privrede. *Montenegrin Journal of Economics*, 6(11): 11-18.
9. Drašković, V. (2010a) The Real Institutionalization as a Condition of the Efficient Economic Politics and Economic Development. *Montenegrin Journal of Economics*, 7(1): 5-20.
10. Drašković, V., Drašković, M. (2009) Neoinstitucionalizam, neoliberalizam i globalna finansijska kriza. *Montenegrin Journal of Economics*, 5(9): 23-32.
11. Drašković, V., Drašković, M. (2009a) Prepreke ekonomskoj institucionalizaciji u državama tranzicije. *Zbornik sa naučnog skupa Institucionalne promene kao determinanta privrednog razvoja Srbije*: 21-29. Kragujevac: Ekonomski fakultet.

12. Earle, J. S. et al. (1996) Ownership Structures, Patterns of Control, and Enterprise Behavior in Russia. Simon Commander Q. Fan and Mark Schaffer (eds.), *Enterprise Restructuring and Economic Policy in Russia*: 205-252. Washington: The World Bank.
13. Kešeljević, A. (2007) Indexes of economic freedom – An outline and open issues. *Zbornik radova Ekonomskog fakulteta u Rijeci*, 25(2): 223-243.
14. Kulić, S. (2000) Konceptija neoliberalizma, edukacija i egzistencija. *Ekonomski pregled*, 51(9-10): 867-894.
15. Mau, V. (2008) Ekonomičeskaja politika 2007 goda: uspehi i riski. *Voprosi ekonomiki*, 2: 4-25.
16. Mesarić, M. (2011) Neoliberalizam vs. planiranje kao institut društveno-ekonomskog razvitka. *Montenegrin Journal of Economics*, 7 (9): 5-20.
17. Murell, P. (1996) How Far has the Transition Progressed. *Journal of Economic Perspectives*, 10: 29-42.
18. North, D. (1981) *Structure and Change in Economic History*. New York.
19. Polterovic, V. M. (2001) Transplantacija ekonomičeskikh institutov. *Ekonomičeskaja nauka sovremennoj Rosii*, 3: 11-22.
20. Young, S. (2003) *Moral Capitalism: Reconciling Private Interest with Public Goods*. San Francisco: Berret Kohler Publishing.

THE WAY INTO INSTITUTIONAL NIHILISM – THE CASE OF SOUTHEAST EUROPE

Abstract: During the period of the post-socialism transition, the whole system of inhibiting institutional factors has caused the disfunctional conglomerate system. The effect was synergetic, destructive, and anti-development. Two decades of intense crisis, with all the accompanying events, has not been sufficient warning to holders of (vulgarised neoliberal) economic policy in the post-socialist SEE states that something is wrong and that the anti-development model ultimately needs to be changed. Most of the Balkan countries are characterised by post-socialist transitional economic systems with deep problems, deformations, and disproportions, which have been deepened and complicated even more by global economic crisis. The article analyzes variation of institutional changes from proclaimed direction of reform and its turn to institutional deviations, which destructively affected economy and society. It explores and explains the transformation of institutional vacuum to quasi-institutional monism, which has grown into a phenomenon of institutional nihilism, by consistent application of interest-oriented neoliberal solutions. The article provides evidence that monistic pseudo-market reforms in the period of post-socialist transition have not succeeded in compensating for a vast institutional vacuum, and that they have even led to its spreading and turning into a quasi-institutionalization, meta-institutionalization and institutional nihilism. This article is trying to show the ruinedness of hitherto disinvestment and anti-institutional economic politics of post-socialist Balkan countries and wishfulness for applying anti-crisis economic policy based on real innovative-institutional elements. We start from the hypothesis that the institutional nihilism is the main cause of unsuccessful postsocial transition and anti-development and vulgarized neoliberal economic policy.

Keywords: economic institution, institutional monism, neoliberalism, transition economies.